

RAZVOD BRAKA U PRAVOSLAVNOJ CRKVI

JOVO NIKOLIĆ, PAROH

U kanonskom pravu Pravoslavne crkve definicija braka nosi snažno obilježje iz Justinijanovog zbornika Digeste, dakle iz vizantijskog građanskog prava. Kao takva, ona se nalazi i u zborniku Nomokanonu, čiju je završnu redakciju izvršio čuveni patrijarh Fotije, u IX. vijeku. Iz tog zbornika definicija braka ušla je u našu Svetosavsku krmčiju, a također i u druge zbornike. Prema današnjoj definiciji, brak po Bračnim pravilima SPC je, »sveta tajna po kojoj se dva lica raznoga pola, na način propisan crkvom, vezuju doživotnom duhovnom i telesnom vezom, radi potpune životne zajednice i rađanja i vaspitanja dece«. Pravoslavni brak je tajna (Efes 5,32). Brak je nerazrješiv sve dok odgovara svim osobinama, budući da se bračni drugovi međusobno obavezuju na doživotnu vjernost. Ovo bitno svojstvo braka naglašava i Gospod Isus Hristos riječima: »Što je Bog sastavio čovjek neka ne rastavlja« (Mat. 19, 6).

Raskinuti bračnu vezu može ili smrt ili takav neki uzrok, koji će nadvladati crkveni stav o nerazrješljivosti braka. Naime, takav uzrok koji ruši moralno-religioznu osnovu braka, takođe je »smrt«, samo u drugom obliku, na drugi način. Na takav stav upućuje nas i Sveto pismo (Mat 5, 32; 19, 9.« ko otpusti svoju ženu, osim zbog preljube...«). Prema tome, obzirom na fizičku smrt ili usled kakvog uzroka koji ruši osnove braka, mi razlikujemo: *prvo*, prestanak braka bez presude i, *drugo*, prestanak braka po presudi ili razvod. Bez presude brak prestaje: smrću, proglašenjem jednog bračnog druga mrtvim, polaganjem monaškog zavjeta i rukopoloženjem (hirotonijom) za episkopa.

Prije nego izložimo prestanak braka po presudi ili razvod (repudium), potrebno je ukazati na neke distinkcije: jedno je raskid braka (divortium), bilo jednostrani ili po dogovoru, ali bez brakorazvodnog uzroka. Drugo je pak razvod koga je na osnovu tužbe jednog bračnog druga izrekao sud, a kao posljedicu jednog brakorazvodnog uzroka. Crkva je oštro osuđivala jednostrano razvođenje braka a isto tako je protiv do-

govornog razvođenja braka. Pravoslavna crkva je čuvala učenje o neraskidljivosti bračne veze, ali kada je u IV. vijeku stupila u vezu sa državom, učinjen je kompromis: naime, promjene njenog statusa i nove društvene i političke prilike učinile su da se odstupilo od strogih propisa o razvodu braka. Za uzvrat, država je onda izdala stroge zakonske odredbe protiv samovoljnog i dogovornog razvoda. Od VI. stoljeća u Vizantiji su bile na snazi odredbe javnog i crkvenog prava diktirane od države, po kojima se zakonito sklopljeni brak može razvesti samo u ovim slučajevima: 1. kada jedno bračno lice učini prestup koji povlači smrtnu kaznu, 2. kada muž i žena dopadnu u takvo stanje koje se može smatrati jednakim fizičkoj smrti, 3. u slučaju preljube, 4. kada nema neophodnih fizičkih uslova za brak i 5. kada se oba bračna druga odluče za život uzdržavanja. Svi kasniji propisi u Pravoslavnoj crkvi o razvodu braka i nisu drugo već primjena i modifikacija onoga što je naprijed rečeno. Prema Bračnim pravilima naše SPC, brak može prestati još za života oba bračna druga samo ako nadležni crkveni sud razvede takav brak pravosnažnom presudom a na osnovu nekog priznatog brakorazvodnog uzroka. Razvod braka može tražiti samo nevina strana, a krivac samo ukoliko su oba bračna lica kriva. Tu je došla do izražaja ravnopravnost žene, koja više ne mora trpjeti muževljevu vlast ili njegovu nevjerstvo. Načelo potpune ravnopravnosti bračnih drugova naša Crkva primjenjuje i u mješovitim brakovima, jer se dopušta i nepravoslavnoj strani da pokrene spor za razvod braka, naravno ako je taj brak sklopljen u Pravoslavnoj crkvi. Iz svega toga, sa dogmatskog staništa, može se zaključiti da je svaki razvod konstatacija, ne samo da glavni cilj braka nije postignut, već da takav cilj i ne može biti postignut u daljem zajedničkom životu. U strogom smislu riječi, braka nije ni bilo.

Uzroci razvoda braka u zakonodavstvu Pravoslavne crkve su ovi:

1. *Preljuba* i to kako stvarna tako i preuzumptivna i fiktivna. Međutim, ne mora se odmah tražiti razvod braka zbog preljube ako nevina strana hoće da oprost i nastavi bračnu zajednicu. Jedino član klira, čak i ako oprost, mora pokrenuti brakorazvodni spor, jer u protivnom slučaju, klirik podleže crkvenoj krivici.

2. *Kada se radi o glavi (životu) bračnog druga.* Onoga časa kada jedno bračno lice ugrožava život drugom prekida se takva zajednica i ruši moralno-religijska osnova i ideja braka. Ova odredba ušla je u zakonske zbornike Pravoslavne crkve iz državnog zakonodavstva u V. stoljeću. Razumljivo je da se ovdje radi samo o namjernom, svjesnom i neprijateljskom ugrožavanju života bračnog druga ili njegove tjelesne sigurnosti. Sve što je učinjeno u stanju psihičkog rastrojstva ili pomu-

ćene svijesti, smanjene odgovornosti zbog neshvaćanja prirode i značenja djela, ne može se uzeti kao uzrok za pokretanje razvoda.

3. *Namjerno učinjen abortus*. Međutim, pobačaj koji se vrši na osnovu odluke liječničke komisije nije uzrok za razvod braka, ako je bilo u pitanju očuvanje života majke.

4. *Zlobno napuštanje bračnog druga* (disertio), najmanje godinu dana bez pristanka drugog bračnog lica, znači napuštanje zajednice. Bilo da je u pitanju zlonamjerno ili neopravdano napuštanje, naša Crkva razvodi takav brak krivicom lica koje napušta bračnu zajednicu.

5. *Nestanak bračnog druga* (quasi-disertio), i to kada se nestali bračni drug ne javlja više od dvije godine po odlasku.

6. *Tjelesna i duševna bolest*. Još u rimsko-vizantijskom zakonodavstvu duševna bolest bila je uzrok, uz uslov da se snosi takvo stanje kod bračnog druga tri godine za ženu, a pet godina za muža. U zborniku Krmčiji imamo propis da je teška zaraza, kuga (lepra) uzrok za razvod. Bračna pravila SPC dopuštaju razvod braka zbog neizlečive teške bolesti koja bi se javila nakon sklopljenog braka. Ovdje se pri tom podrazumeva ono, kad takva teška bolest onemogućuje svaku tjelesnu zajednicu ili dovodi u opasnost zdravlje ili život drugog bračnog lica.

7. *Moralna pokvarenost kao uzrok razvoda*, u slučajevima kada jedan bračni drug svojim ponašanjem onemogućuje održavanje potpune i harmonične bračne zajednice. Odluka o presudi razvoda nadležnog suda mora biti jednoglasna u sudskom vijeću. U našim Bračnim pravilima smatra se da prezumpcija moralne pokvarenosti postoji u slučajevima ako jedno bračno lice izvrši protivprirodni blud. (Usp: I Moj 19, 5; Sud 19, 22; Rim 1, 27 — sve su to slučajevi tzv. sodomije i pederastije.) Neke pravoslavni kanonisti smatraju da se pod pojmom moralne pokvarenosti može uvrstiti i kleveta, jer intencija propisa je u čuvanju časti i dostojanstva, posebno ugleda žene od kleveta, laži i neosnovanog sumnjičenja. U ovu kategoriju uzroka treba uvrstiti i slučajeve namjernog i sistemskog zlostavljanja bračnog druga (sadzam), koji čini nemogućim održavanje bračne zajednice. Nevino lice može zatražiti razvod takvog braka.

8. *Otpadništvo od pravoslavne vjere* (apostazija), što ima takođe osnov u božanskom pravu. (Usp.: I Kor 7, 12 — 15). Naša Bračna pravila priznaju ove slučajeve otpadništva, kao uzrok razvoda braka: ako jedno lice otpadne od pravoslavne vjere i ostane bez ikakve vjere (bezvjerac, Konfessionloss); kad jedno bračno lice primi drugu vjeru i to takvu, u kojoj nema sv. tajne krštenja (npr. muslimanska, mojsijevska i neke religije Istoka); kad jedno lice napusti pravoslavnu vjeru i primi koju

drugu hrišćansku vjeru. Ovo se, istina, ne bi moglo smatrati u strogom smislu otpadništvom kao u naprijed navedenim slučajevima.

9. *Ako jedno bračno lice bude isključeno iz Pravoslavne crkve (anatema), pošto taj uzrok za razvod ima osnova u božanskom pravu.) Usp.: Mat 18, 17; I Kor 5, 5,; I Tim 1, 20).*

Posljedice razvoda braka u Pravoslavnoj crkvi na crkveno-pravnom području mogu biti trojakog karaktera: u pogledu novog braka, u pogledu kazne za krivca i u pogledu srodničkih odnosa iz razvedenog braka.

Pravoslavna crkva dopušta ponovne brakove radi izbjegavanja razvrata, ali takve brakove nikada nije upoređivala i vrednovala sa prvim brakom. Bilo je čak i dužih perioda kada Crkva, ne samo da je zabranjivala ponovno vjenčanje, nego i prisustvo sveštenika na bračnoj gozbi. Za drugobračne bila je određivana i epitimija. Kasnije je u Crkvi prevladala snishodljivost prema ljudskim slabostima i potisnut je nekadašnji rigorozni stav. Naglašen je i ovdje princip ikonometrije, imajući za cilj spasenje čovjeka i pružanje mogućnosti njegove rehabilitacije. Pomoći i pružiti lijek i sprečiti veće zlo. Međutim, nema sumnje da svaki novi brak dokazuje da zadatak punog sjedinjenja i ostvarenja zajednice u prvom braku nije bio postignut. I dok naša Crkva pristaje na novi brak laika, ona apsolutno zabranjuje ponovni brak članovima klera. Drugobračnim osobama Crkva ne dozvoljava primanje čina i vršenje jerarhijskih dužnosti.

Na kraju, treba nešto reći i o mješovitim brakovima (matrimonium mixtum) i razvodu takvog braka u Pravoslavnoj crkvi. Postoje kanonski propisi kojima se dopušta stupanje u brak i pored postojećih razlika u ispovijedanju vjere. Za našu SPC razlika u ispovijedanju vjere je uklopnjiva smetnja samo ako pravoslavna strana sklapa brak sa članom neke druge hrišćanske zajednice, čije je krštenje priznato kao ispravno i za Pravoslavnu crkvu. Naša Crkva zadržava pravo nadležnosti na svom pravnom području, ne samo za rješavanje sporova oko valjanosti, poništenja ili razvoda mješovitih brakova svojih članova koji su sklopljeni u Pravoslavnoj crkvi, već i onda, ako je mješoviti brak sklopljen pred predstavnikom druge hrišćanske vjeroispovijesti. To je безусловna nadležnost koju zadržava naša Crkva nad svima osobama — vjernicima, koji joj pripadaju.

Kanonisti i stručnjaci za bračno pravo u našoj Crkvi smatraju danas vrlo aktuelnim pitanje, nadležnosti naše Crkve za razvod braka koji je sklopljen po propisima druge hrišćanske konfesije. Iz prakse imamo primjere ovakvih rješenja, u konkretnim slučajevima: Crkvena vlast druge konfesije donese presudu bračnim licima, vjenčanim po propisima te Crkve, na doživotnu rastavu (separatio perpetua quoad thorum et

mensam). Međutim, jedno lice iz tog braka prede na pravoslavnu vjeru i sada, na osnovu kanona naše Crkve, može da zatraži pokretanje postupka za razvod toga braka. Naravno, uzrok razvoda mora biti priznat i Bračnim pravilima naše Crkve. Odluka koju donosi nadležni dijecezanski sud odnosi se samo na pravoslavno lice. Poslije rata, 1946. g. Arhijerejski sinod SPC donio je načelnu odluku u vezi razvoda mješovitih brakova, koja glasi: »Ako je razvedeni vjerski brak bio sklopljen pred organom druge, ma koje vjeroispovesti, dakle, van Pravoslavne crkve, moći će bračnici, ako su međuvremeno primili pravoslavlje, stupiti u drugi — pravoslavni brak, na osnovu same presude građanskog suda o razvodu njihovog ranije verskog braka.« Od dana stupanja na snagu Osnovnog zakona o braku u našoj zemlji, 9. maja 1946. g., crkveni sudovi Pravoslavne crkve više ne razvode brakove sklopljene u drugim vjeroispovjestima i za svoje pravno područje, jer se uzima da takvi brakovi za crkveno-pravno područje Pravoslavne crkve nisu ni postojali. Prema tome, za prestanak takvih brakova dovoljna je samo presuda građanskih sudova.

Ima mišljenja da bi se ova i druga pitanja oko razvoda braka morala ozbiljnije razmotriti u duhu novih nastojanja da se unaprede interkonfesionalni odnosi, ali ne na štetu postojećih zakonskih propisa. Posebno osjetljivo područje su mješoviti brakovi, pa i njihov razvod mora biti svestranije razmotren u duhu evanđeoske ljubavi, imajući u vidu situaciju čovjeka, braka i porodice. I ovdje, teologija mora biti u službi konkretne pastoralne prakse.

IZVORI I LITERATURA

Bračna pravila i postupak za sudove u SPC — Srem. Karlovci, 1934.

BULGAKOV: *Nastolnaja knjiga*, Harkov, 1900.

CISARZ BRANKO: *Crkveno pravo II. — Bračno pravo*, Beograd, 1973.

MILAS NIKODIM: *Pravila Pravoslavne crkve — pravila vasijskih sabora*, Pančevo 1880.

Zbornik pravila sv. apostola, vasijskih i pomesnih sabora i sv. otaca, Novi Sad, 1886.